

szemle

Az 1945 utáni Magyarország hagyományos román szemszögből*

A történészek számára egyszerre hálás és hálátlan feladat az évfordulók megünneplése. Az évfordulók újabb kutatásokra sarkallhatnak és publikációs lehetőséget teremtenek, ugyanakkor a megünnevelt esemény közösségi ritualizációjához is hozzájárulnak. Így bár 1848-nak, Trianonnak vagy éppen 1956-nak a mindenkori kánonok szerinti bemutatása, az ilyenkor szokásos állami rituálék és ünnepi beszédek az események komplex értelmezése és értékelése helyett inkább a vitákat gerjesztik, az évfordulók mégis hiánypótló szerepet töltenek be. Különösen igaz ez olyan országok esetében, mint Magyarország, amelyek meglehetősen ritkán szerepelnek a külföldi tudományos és közéletben. Egy-egy ilyen jelentőségű évforduló, mint az 1956-os forradalom 50. évfordulója, alkalmat teremt arra, hogy külföldi tudományos szaklapok behatóan foglalkozzanak az országgal és annak történelmével. Vissza nem térő lehetőség ez arra is, hogy a magyar szakma megismerje, hogyan értékeli a forradalmat ennyi idő után ezekben az országokban, illetve hogy milyen a recepciója a magyar kutatási eredményeknek. Ezen premisszák alapján elemzem az alábbiakban a román *Dosarele Istoriei (A történelem aktái)* című havilapot, amely 2005. októberi számát a földrajzi közelsége ellenére mégis „távolinak” bizonyuló Magyarország 1945 utáni történelmének szenteli.

Az 1996 óta megjelenő *Dosarele Istoriei* a magyarországi *Rubicon* és *Historia* román megfelelőjének tekinthető: megcélzott olvasótábora nem csupán a szűkebb szakmai közönséget, hanem a történelem iránt érdeklődő nem szakembereket is magába foglalja. Mircea Suciú, a lap főszerkesztője elsősorban újságíróként ismert; emellett a Szociáldemokrata Párt és a Nagy-Románia Párt által támogatott Totalitarizmuskutató Országos Intézet köztestületi tagja. A lap szerkesztői és szerzői viszont jórészt történészek: köztük Mioara Anton jelenkorkutató, a bukaresti „Nicolae Iorga” Intézet munka-

* Ungaria, 1945–1989. Stalinism – revoluție – „gulaș comunism”. *Dosarele Istoriei*, 2005/10.

társa, és Nicolae Videnie, a Román Jelenkor-történeti Intézet munkatársa. A szerkesztőbizottság tagjai között egyaránt találunk „nemzetépítő” történészeket, akik a ceaușescui és posztceaușescui kánonhoz kötődnek (Gheorghe Buzatu, Mihail E. Ionescu, Petre Otu, Cristian Troncotă, Ioan Scurtu), valamint a nemzeti kánonokat megkérdőjelező szakembereket, mint Dennis Deletant, Robert Levy és Vladimir Tismăneanu (akik jellemzően nem Romániában élnek és tevékenykednek). Aki rendszeresen forgatja a *Dosarele Istoriei*, tudja: nem olyan lap, amely empátiával szemlélné a magyar történeti kérdéseket. Márton Áronról például szakmailag minősíthetetlen cikk jelent meg benne, ahol is az álnéven publikáló szerző a gyulafehérvári katolikus püspököt a magyar revizionizmus apostolaként ábrázolja.¹ Ezért is tartom fontosnak bemutatni, milyen az uralkodó szemlélet a román történészek körében Magyarország 1945 utáni történetéről.

Az írások három csoportba sorolhatók. Az elsőbe összefoglaló tanulmányok tartoznak, olyan komoly szakmai háttérrel rendelkező történészektől, akik bár nem a magyar történelemre szakosodtak (és nem olvasnak magyarul!), de jártasak a nemzetközi szakirodalomban. A második csoportot a levéltári dokumentumok, illetve az ezeket magyarázó rövidebb lélegzetű írások alkotják: ezek között található a Rajk László és Luka László (Vasile Luca) közötti kapcsolatról szóló dolgozat, amely a lapszám legértékesebb, ugyanakkor legvitathatóbb anyaga. Végül, a harmadik kategóriába a személyesebb hangvételű írások sorolhatók, köztük két diplomata (Alexandru Ghișa, a budapesti román nagykövetség tanácsosa 2005-ig és Argyelán Sándor/Alexandru Ardelean, a magyar külügyminisztérium román nemzetiségű munkatársa 1954–1991 között) és egy 1956-ban Budapesten tanuló román diák visszaemlékezései.

Első szerzőnk *Virgiliu Țărău* történész, a kolozsvári Babeș-Bolyai Egyetem Európai Tanulmányok Karának oktatója, aki nemrég szerzett doktori címet a kelet-európai szovjetizálási folyamatokat elemző összehasonlító jellegű disszertációjával. Írásában (8–17.) az 1945. novemberi magyar választások eredményét vizsgálja. Charles Gati, Schöpflin György, Borhi László, Cseh Gergő Bendegúz és Rainer M. János műveire támaszkodva a „koalíciós” éveket a későbbi szovjetizálás szükségszerű előjátékának tekinti. Szerinte az a tény, hogy a magyarországi választások (Romániától eltérően) lényegében szabadon zajlottak le, nem jelenti azt, hogy Moszkva más sorsot szánt volna az egyes kelet-európai országoknak. Ugyanaz a végkifejlet várt rájuk, csak a folyamat „ütemezése” különbözött: Magyarországon és Csehszlovákiában 1947-ig valódi többpártrendszer engedélyezett a Szovjetunió, míg Lengyelországban, Romániában vagy Bulgáriában a kommunista hatalomátvétel közvetlenül a második világháborút követően lezajlott. A koalíciós években sokat hangsúlyozott „harmadik út” lehetősége reális opció helyett illúzióknak bizonyult, véli Țărău. Az 1945-ben még parlamenti többséget

¹ Florian CHIREAC: Revizionizmul maghiar sub signul crucii. *Dosarele Istoriei*, 2002/10. 22–25.

szerző kiscgazdapárt és az általa vezetett kormány már győzelme után kénytelen volt szembesülni azzal, hogy a tényleges hatalmat (amit Țârău az 1947-es „fordulatig” tartó *hegemóniának* nevez) nem a legális kormány, hanem a szovjetek által irányított Szövetséges Ellenőrző Bizottság, a Vörös Hadsereg, valamint az irányításuk alatt működő és néhány év alatt tömegmozgalommal fejlődő MKP gyakorolja.

A lapszám legterjedelmesebb írását (20–34.) *Ovidiu Bozgan*, a bukaresti egyetem oktatója készítette, aki több mint tíz éve kutatja a román kommunista állam és az egyházak (elsősorban a római katolikus egyház) viszonyát. Bozgan nagy ívű, pozitivistá szemléletű vázlatot tett közzé a magyar katolikus egyház 1945 és 1990 közötti történelméről, három szakaszra tagolva a korszakot: az első Mindszenty József prímássá választásától az 1949-es letartóztatásáig tart; a második az ötvenes évekbeli állam–egyház konfliktusát öleli fel (az állam és a katolikus egyház közötti 1950-es „megállapodástól” a Vatikán által kezdeményezett nyitásig, amit Bozgan *Ostpolitik*nek nevez, és amelynek mérföldköve az Agostino Casaroli bíboros által aláírt 1964. szeptember 15-i megállapodás); a harmadik korszak pedig a „klasszikus” kádárizmus időszaka. Bozgan elemzésének középpontjában – a román ortodox egyház túlélési stratégiáit jól ismerő történészről nem meglepő módon – az ellenállás és kompromisszum egymásnak feszüléséből adódó politikai és erkölcsi dilemma áll. Az 1945 és 1964 közötti korszakban az állam és a katolikus egyház viszonyát a tömegszervezetek betiltása, az egyházi javak elkobzása, később a klérus fizikai üldözése jellemzi: a papok és a szerzetesek százait, élükön magával Mindszenty bíborossal, börtönbe, internálótáborba zárják vagy kényszerlakhelyre költöztetik. Mint ahogy Bozgan is rávilágít, a két ország egyházpolitikájában jelentős párhuzamosság, sőt szinkronitás fedezhető fel: egyszerre kezdődött az 1948-as tanügyi reform; a két ellenálló egyházfő, Mindszenty József és Márton Áron letartóztatását követően 1950-től szervezett „békepapi” mozgalom indult; Sztálin halála után enyhülés következett. A párhuzamosságoknak az 1956-os forradalommal vége szakadt: Magyarországon a megtorlást a legitimációs forrásokat kereső új hatalmi konstelláció és a lényegesen legyengült katolikus egyház közötti kiegyezés követte. Romániától eltérően, ahol 1989-ig az állam és a katolikus egyház közötti viszonyt a belügyi szervek irányították, a kádári Magyarország elsősorban a hatalom „puhább” hálózatait mozgósította: a békepapi mozgalmon és főleg az Egyházügyi Hivatalon keresztül kívánt nyomást gyakorolni az egyházra és közvetetten a hívők közösségére. A román ortodox egyházhhoz hasonlóan a magyar katolikus egyház szakított a Mindszenty által képviselt konfrontációs politikával, és az intézményes képviselő fenntartása érdekében hajlandó volt beilleszkedni a szocialista állam struktúrájába. A szerző hatáselemzése teljes összhangban van a legújabb magyarországi egyháztörténeti kutatások eredményeivel: a hetvenes–nyolcvanas évek kompromisszuma igen súlyos és mindmáig tartó erkölcsi veszteséget okozott a katolikus egyháznak. Ezt csak tetézte, hogy a modernizáció és a „természe-

tes” szekularizáció kihívásaival sem tudott igazán mit kezdeni. Szerinte ezzel is magyarázható, hogy Lengyelországtól és Csehszlovákiától eltérően Magyarországon a lakosság többségét reprezentáló katolikus egyház az 1989-es politikai változások során nem játszott kezdeményező szerepet.

Adrian Pop, a bukaresti „Dimitrie Cantemir” Keresztény Egyetem oktatója rövid, de a magyar olvasó számára annál érdekfeszítőbb írást közölt (17–19.) *Luka–Rajk: egy gyanús barátság* címmel. Pop a két tragikus sorsú politikus kapcsolatát a Securitate levéltárában őrzött Luka László-per bőséges, 184 kötetnyi levéltári anyagából válogatva² próbálta rekonstruálni. Feltételezése szerint Rajk 1949-es bukásának, ha nem is közvetlen, de közvetett hatása mindenképpen volt arra, hogy Luka Lászlót, a korábbi pénzügyminisztert és PB-titkársági tagot 1952 augusztusában letartóztatták, és az 1954 októberében megtartott koncepciók per során életfogytiglani kényszermunkára ítélték. Pop szerint életútjuk „párhuzamos” – nemcsak azért, mert közös alapjai vannak (mindketten a Székelyföldön születtek), hanem mert a második világháború utáni években Erdély hovartozása körül keletkezett román–magyar feszültségek mindkettőjük életét befolyásolták. Noha a Groza-kormány megalakításával Sztálin már 1945 márciusában eldöntötte tekintette Észak-Erdély kérdését, a novemberi választások kudarcát követően az MKP a román–magyar határ kérdésében a korábbinál „nemzetibb” álláspontot igyekezett képviselni. Az 1946 és 1949 közötti időszak vezető politikusai – köztük Rajk László – a román kommunista vezetéssel folytatott tárgyalásaikon többször hangsúlyozták az erdélyi kérdés rendezetlen voltát: a román kisebbségpolitika bírálata minden kétoldalú találkozón elhangzott. Rajk és Luka László kapcsolata is 1946-ig nyúlik vissza, amikor is Luka a RKP képviselőjében részt vett az MKP szeptember 29–október 1. között zajló kongresszusán. E találkozás felelevenítésére Pop egy jóval későbbi memorandumból idéz, amelyet a már börtönben lévő Luka László küldött Gheorghiu-Dejnek. Eszerint a kongresszuson „Az MKP vezetősége – írja ő – számos Pártunk és Kormányunk ellen irányuló kritikával és megjegyzésekkel fogadott, hogy nem kezeltük igazságosan a nemzeti kérdést, és hogy az erdélyi magyar lakosság nemzeti elnyomás alatt él” (18.). Luka szerint 1946-ban a magyar kommunista vezetés nyíltan meghirdette a határrevíziót azzal a jelszóval, hogy nem kell mindent visszaadni Magyarországnak, „csak valamit”. Az egyik hangadó éppen az akkori belügyminiszter, Rajk László volt, aki az MKP KB többi tagjával együtt azt hangoztatta, „hogy az RKP és a román kormány hozzáállása miatt a Magyarország és Románia közötti kapcsolatok sokkal szűkebbek most, mint a Horthy-korszakban”. A magyar kommunisták részéről ez nyilván a határok „spiritualizálására” tett ígéretek számonkéréseként is felfogható volt. Rajknak az Er-

² A szerző egy már nem használatos jelzettel ad meg (ASRI – *Arhiva Serviciului Român de Informații*, az 1990-ben létrehozott nemzetbiztonsági hivatal levéltára). A Luka-per jelenleg itt kutatható: ACNSAS – *Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității*. fond Penal. dosar 148 (Luca Vasile, sentința 180/4 oct. 1954).

déllyel és erdélyiekkel való kapcsolata nem szűnt meg a határok lezárásával. Főleg Gerő Ernő társaságában többször járt Romániában mind hivatalos, mind magánjellegű látogatásokon. A két vezető politikus elsősorban a Székelyföldre járt vadászni, ami alkalmat nyújtott a romániai magyar párt-hivatalnokokkal való bizalmas találkozókra is. Adrian Pop szerint 1954 októberében Gheorghiu-Dej egy PB-ülésem azzal indokolta Luka László elítélését, hogy „nagyon gyakran a székely megyék patrónusaként vagy képviselőjeként lépett fel”.

Pop cikkének témája, a két kommunista vezető közötti tényleges kapcsolat, illetve ennek politikai következményei, történeti jelentőségű. Szakmai szempontból viszont mindenképpen kifogásolható, hogy a dokumentálható állítások és összefüggések közé alkalmanként olyan állítások keverednek, amelyek igen könnyen cáfolhatóak. Pop megemlíti például egy 1949. nyári háromszéki vadászatot, amelyen Rajk László, Kádár János és Révai József vett volna részt, miközben köztudott, hogy Rajkot már 1949. május 31-én letartóztatták.

Tény az, hogy 1946–1949 között a román–magyar kapcsolatokban szokatlan fejlemények figyelhetők meg: a korábbi államközi feszültségek megjelennek a román és a magyar kommunista párt közötti kapcsolatokban is. A konfliktusok középpontjában 1946-ban a területi kérdés, majd 1947-től a romániai magyar kisebbség jogállásával kapcsolatos kérdések álltak. Az 1945 novemberéig úgynevezett nemzeti programmal nem rendelkező Magyar Kommunista Párt a választások kudarcából tanulva rádöbbsent, hogy a magyar közvélemény számára fontos kérdés a határok meghúzása, ezért legitímációjának növelése érdekében az MKP-nak is ki kell állnia a külpolitikai vezetés revíziós törekvései mellett. Ennek fontos megnyilvánulása a magyar kormánydelegáció Pop által nem említett 1946. áprilisi szovjetunióbeli látogatása, amikor is a Sztálinnal folytatott tárgyalások során a delegáció kommunista tagjai a polgári pártokkal együtt 22 000 km² területet megtartását kérték. Mint ahogy az már publikált levéltári dokumentumokból kiderül, Sztálin látszólag nyitott volt a kérdés átgondolására, ám a gyakorlatban azonnal biztosította a román kormányt korábbi terveinek változatlanságáról. Ennek ellenére a moszkvai út után az MKP folytatta revíziópárti kampányát. Révai Vásárhelyi Miklóst, a *Szabad Nép* szerkesztőjét Erdélybe küldte, hogy tájékoztassa a romániai magyar vezetést a helyzetről, május 6-án pedig Gerő Ernő folytatott megbeszéléseket Romániában, de Gheorghiu-Dej határozottan elutasította, hogy bármilyen engedményt tegyen a területi kérdésben.³ Másnap a Külügyminiszterek Tanácsának ülésén Erdély hovatartozásának kérdését végleg eldöntötték. Ezután a rendelkezésre álló levéltári források arról tanúskodnak, hogy az MKP azonnal visszatért az 1946 előtti álláspontjához.

³ BÉKÉS Csaba: Dokumentumok a magyar kormánydelegáció 1946. áprilisi moszkvai tárgyalásáról. *Regio*, 1992/3. 170. A dokumentum lelőhelye: Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár 274. f. 7/314. 6. e.

Az említett május 6-i csúcstalálkozó mindmáig viszonylag kevésbé ismert mozzanat a román–magyar kapcsolatok történetében. Erre vonatkozóan érdekes adalékkal szolgál Gheorghie Gaston Marin visszaemlékezése,⁴ amelynek információit Pavel Câmpeanu is átveszi a Ceaușescu-rendszer születéséről készített kitűnő elemzésében.⁵ Marin szerint a két ország kommunista pártdelegációinak titkos találkozására 1946 májusában Temesváron került sor között: magyar részről Gerő Ernő és Nagy Imre, román részről Gheorghiu-Dej, Lucrețiu Pătrășcanu és Luka László vettek részt. A hatórási találkozót maga Gaston Marin (született Grossmann György) szervezte. Marin emlékezete szerint a magyar delegáció az észak-erdélyi területből 37 000 km² átengedését kérte volna, amit a román küldöttség határozottan visszautasított.

Levéltári bizonyítékok hiányában sem megerősíteni, sem cáfolni nem lehet a feltételezést. Kétkedni lehet viszont a 37 000 km²-es adatban, mivel a Magyar Külügyminisztérium béke-előkészítő osztályának tervei is 4000–22 000 km² közötti területre vonatkoznak. Annyi bizonyos, hogy a magyar kormány még a békekötés után is kiemelt figyelemmel kísérte az Erdélyben zajló eseményeket. Az 1956-os Intézet Oral History Archívumában levő Széll Jenő-interjúban⁶ az 1948–1950 között Bukarestben követként dolgozó politikus úgy emlékszik, hogy Révai József azzal az utasítással küldte Romániába: „láttassa magát Erdélyben”. Tehát a magyar politikai vezetés nem nyílt fellépésekre koncentrált, hanem finomabb technikákkal kísérelt meg nyomást gyakorolni a román vezetésre, amelyben „természetes” partnernek vélték a bukaresti hatalmi hierarchiában harmadik helyen álló magyar nemzetiségű Luka Lászlót.

Összegezve: a Pop által felvetett kérdés összetettebb, mint ahogyan ő felvázolta az említett dolgozatban. Egy lehetséges nyom a nemrég kutathatóvá vált Márton Áron-peranyagban⁷ lelhető fel. Kiderül, hogy 1949-ben a román hatóságoknak szándékában állt összekapcsolni Márton Áron, Rajk László és Kurkó Gyárfás, a Magyar Népi Szövetség volt elnökének ügyét egy, a magyar revizionisták ellen vizionált monstre perben. Ennek egyik jele, hogy 1949-ben, Rajk bukása után Székelyudvarhelyen élő sógorát, Soós Józsefet is letartóztatták a megvádolt politikussal való kapcsolata miatt. Ami Rajknak a Pop-tanulmányban szereplő 1949-es erdélyi útját illeti, a peranyagból megállapítható, hogy Rajk utolsó erdélyi útjára 1948 nyarán, magánlátogatásként került sor, amikor már a kevésbé jelentősnek számító külügyminiszteri posztot töltötte be. Egy állambiztonsági jelentés szerint a Hargitán Méliusz József íróval találkozott,⁸ akit 1949 novemberében tartóztattak le.

A harmadik csoportba sorolható, személyes jellegű visszaemlékezések között Ardelean/Árgyelán Sándor a forradalom, vagy ellenforradalom kérdé-

⁴ *În serviciul României lui Gheorghiu-Dej*. Evenimentul Românesc, București, 2000. 122–123.

⁵ *Ceaușescu, anii numătorii inverse*. Polirom, Iași, 2002. 218.

⁶ OHA Interjú Széll Jenővel. Készítette HEGEDŰS B. András, KOZÁK Gyula, SZABÓNÉ DÉR Ilona, 1981–1982. 4. sz.

⁷ ACNSAS fond Penal, dos. 254, vol. 11.

⁸ Uo. f. 3.

sét bontja ki. A diplomata szerint a román kormány 1956-ban tartott attól, hogy a forradalom átterjed Romániába is. Ezzel magyarázható, hogy Emil Bodnăraş hadügyminiszter november 4-e után felajánlotta a magyar hatóságoknak: a konszolidációt elősegítésére ideiglenesen átenged néhány száz magyar nemzetiségű állambiztonsági tisztet (36–37.) Sajnos a szerző beszámolójából nem derül ki, hogy a magyar kormány élt-e ezzel a felajánlással.

Gheorghe Laudoni 1953–1957 között egyetemi hallgatóként élt Budapesten, s beszámol a forradalom idején szerzett élményeiről. Érdekes mozzanat beszámolójában, hogy a budapesti egyetemi hallgatók szerint 12 pontos követeléslistájának 12. pontja Erdély Magyarországhoz csatolását kérte. Mint írja, ez a kérdés a „Petőfi Körökben” is felmerült, és arra is felhívja a figyelmet, hogy Budapesten elterjedtek a „Csonka-Magyarország nem ország – Nagy-Magyarország mennyország” feliratú Nagy-Magyarország térképek. Említést tesz arról is, hogy egy forradalmárküldöttség jelent meg a román nagykövetségen is, ahol szintén Erdélyt követelték vissza.⁹ Ennél érdekesebb viszont az, hogy az akkor Budapesten tartózkodó mintegy húsz román diák nem vett részt a demonstrációkon, mivel behívták őket a román nagykövetségre, ahonnan csak 23 óraker engedték őket hazatérni a kollégiumokba.

A lapszámban szereplő további írások inkább csak apróbb „adalékokkal” szolgálnak a két ország hatvanas évekbeli viszonyáról. Ilyen például az a jegyzőkönyv, amely Kállai Gyula, Apró Antal és Komócsin Zoltán 1965. júniusi, röviddel Ceauşescu első titkárrá választása utáni bukaresti látogatását örökíti meg. A látogatásnak az volt a célja, hogy helyreállítsák a hatvanas évek első felében látványosan megromlott kétoldalú kapcsolatokat.

A *Dosarele Istoriei* Magyarországról szóló számát vegyes érzelmekkel olvassa a korszak kutatója. Bár maga a törekvés méltányolandó, túl sok közismert, a szakirodalom által már többször megcáfolt toposz és sztereotípiát köszön vissza az írásokban. A megközelítés szigorúan politika- és diplomáciatörténeti: a 20. századi magyar történeti problémákról, valamint a legújabb magyarországi vagy nyugati empirikus kutatások eredményeiről és új módszertani megközelítésekről (*cultural history*, társadalomtörténet) említés sem történik. Bár nem várható el tökéletes terepismeret olyan szerzőktől, akiknek nagy többsége igen felületesen ismeri a magyar történelmet, felmerül a kérdés: miért nem vontak be a szerzők közé például a CEU-n végzett, esetleg ott oktató román, erdélyi magyar vagy magyarországi szakembert (néhány tipp: Constantin Iordachi, Marius Turda, Sorin Antohi, Trencsényi Balázs). Romániában maradva: örvendetes lett volna Ottmar Traşcă, Sorin Mitu és más felkészült történész közreműködése is. De nem ártott volna a román tudományosság által elismert magyarországi történészeket is bevonni a munkába, például Szász Zoltánt és Miskolczy Ambrust. Ez a lapszám híven tükrözi a hagyományos román történészársadalom világszemléletét, és

⁹ Ennek semmi nyoma a román nagykövetség által október 23–24-én Bukarestbe küldött táviratokban. Erről lásd *Magyar–román kapcsolatok 1956–1958*. Szerk.: LIPCSEY Ildikó. Paulus Publishing Bt., Budapest, 2004.

úgy tűnik, hogy minden igyekezet ellenére ez az irányzat még mindig meghatározza a legnagyobb példányszámú folyóiratokat, a történelemnek a médiában való megjelenését és a nemzetközi konferenciák román résztvevőinek gondolkodását.

Stefano Bottoni

Szlovák jelenkor-történeti írásokról*

Jozef Jablonický szlovák történész, politológus, a Szlovák Tudományos Akadémia Politológiai Kabinetjének alapítója, volt vezetője 70. születésnapjára a Szlovák Tudományos Akadémia Politikatudományi Intézete *Megismertem a fényt s többé már nem akarok sötétséget...* címmel terjedelmes tanulmánykötetet jelentetett meg, amely a magyar olvasók számára is figyelemreméltó tanulmányokat tartalmaz. Jablonický azoknak a baloldali elkötelezettgű kutatóknak az egyike, akik írásaikban nagyon határozottan, sokoldalú kutatási munkájuk eredményeire alapozva szembeszálltak szakterületükön a „történelemhamisításokkal”, elsősorban a Szlovák Nemzeti Felkelés korábbi, úgynevezett husáki értékelésével. Emiatt az 1968 utáni csehszlovákiai „normalizáció” (visszarendeződés) időszakában őt is elhallgattatták, publikálási lehetőségeit korlátozták. Kutatási lehetőségei azonban megmaradtak, ezek eredményeit, főként a rendszerváltás után, gyümölcsöztethette. (A könyvhöz írt előszavában Norbert Kmeť nyújt átfogó elemzést és értékelést Jablonický tudományos életútjáról).

A jelen tanulmánykötet 21 tanulmányt, elemzést tartalmaz. Szerzőik zömében szlovákok, de találunk közöttük külföldi szerzőket is (hollandot, finnt, lengyelt és két magyart). Tartalmilag az írások részben történelmi korszakokhoz kötődnek (az 1918 utáni évekhez, majd főként a sztálini, posztstálini időszakhoz, végül a csehszlovák rendszerváltás kezdeti éveikhez), részben témákhoz kapcsolódnak. A magyar olvasók figyelmét leginkább az olyan témák kelthetik föl, mint a szlovák lakta területek katonai megszállása 1918 után; a zsidókérdés megítélése az 1918–1919-es fordulatot követő időszakban a volt Felvidék területén; a nemzetközi civil intézmények és zsidó szervezetek szerepe a békeszerződésekbe foglalt kisebbségvédelmi előírások megalkotásában. A második világháború utáni idősakkal foglalkozó tanulmányok elsősorban azokhoz az eseményekhez kapcsolódnak (az 1956-os magyarországi, az 1968-as csehszlovákiai, az 1980–1981-es, illetve az 1986–1989-es időszak lengyelországi eseményei), amelyek előzményei voltak a pártállami diktatúrák bukásának térségünkben (a jelenlegi V-4-ek országaiban). A további tanulmányok a cseh és szlovák belpolitikai helyzet és a két nép viszonya

* „Spoznal som svetlo a už viac nechcem tmu...” *Pocta Jozefovi Jablonickému*. Veda, Bratislava, 2005. 399 p.

alakulásának egyes érzékeny kérdéseit vizsgálják a rendszerváltás utáni években. Mivel nincs mód arra, hogy részletesen ismertessem és méltassam ezeket a tanulmányokat, inkább csak azokról szólok, amelyek valamilyen vonatkozásban kapcsolódnak a magyar történelemhez, a magyar–szlovák (csehszlovák) kapcsolatokhoz, illetve amelyek leginkább nyújthatnak újabb ismereteket a magyar olvasóknak. Nem foglalkozom a magyar szerzők tanulmányaival s az olyan írásokkal, amelyek például a macedón kérdést, a vajdasági szlovákokat, a finn és a csehszlovák történelmi helyzet összevetését, vagy például cseh és szlovák politikai személyiségek (Jozef Lettrich, Milan Simečka) szerepét érintik adott történelmi időszakokban.

Marián Hronsky szlovák történész egyik fontos kutatási területe az 1918-as fordulatot közvetlenül követő időszak, azon belül is a különböző *katonai missziók (olasz, francia) és a cseh-szlovák légiók* szerepének vizsgálata az új csehszlovák állam szlovákiai részének katonai birtokba vétele során. A kötetben megjelent tanulmányában Hronsky a Luigi Piccione olasz tábornok vezetésével cseh-szlovák területre irányított olaszországi légió ténykedésével kapcsolatosan kialakult körülményeket és többoldalú (csehszlovák–olasz, olasz–francia) feszültségeket mutatja be. 1918 után Eduard Beneš és a csehszlovák kormány igyekezett a külföldi cseh-szlovák légiós erőket (Olaszországban ezek száma kb. 20 000 főre tehető) mielőbb hazatelepíteni, hivatkozva a „magyarok miatt is” kialakult szlovákiai anarchikus helyzetre. Miután francia részről nem kívántak (vagy tudtak) katonai erőket küldeni az országba, Beneš és a létrejött csehszlovák kormány kénytelen volt az olaszokra támaszkodni, akik ebben jó alkalmat láttak közép-európai pozícióik megerősítésére. Piccione lett átmenetileg a csehszlovák katonai erők főparancsnoka. Az ő feladata volt, hogy a hazai úgynevezett Schöbl-brigáddal együttműködve katonailag birtokba vegye a Vix tábornok által 1918 decemberében kijelölt demarkációs vonalig a kijelölt területet. Hronsky részletesen bemutatja a Piccione által vezetett misszió konfliktusait az új csehszlovák hatalom képviselőivel, mindenekelőtt Vavro Šrobár teljhatalmú szlovákiai miniszterrel. A gyarapodó és erősödő vádak között nagy súllyal szerepeltek olyanok, hogy az olasz katonai vezetés túllépte kompetenciáját, valamint hogy a magyarokkal barátkozik, megértést tanúsít irányukban, nem hisz a magyar katonai fenyegetettségben. Beneš közben igencsak sürgette a francia misszió Csehszlovákiába küldését, mert tudta, hogy a csehszlovák érdekek szempontjából fontosabbak a franciák, mint az olaszok.

Hronsky utal arra: a szlovákiai magyarok hamarosan rádöbbsenek, hogy az olasz vezetésű légiós erők bevonulása nem antant, hanem valójában cseh katonai „megszállást” jelent, és ténylegesen egy új állam kereteibe kerülnek. Emiatt is fokozódott a nyugtalanság, ami végül is hozzájárult, hogy Šrobár teljhatalmú miniszter 1919 elején már rendkívüli állapotot vezetett be a leendő Szlovákia területén.

Az olasz–francia ellentétek főként azután éleződtek ki, hogy Benešek sürgetésére a francia misszió Maurice Cézár Joseph Pellé vezetésével (Ferdi-

nand Foch szövetségi erők parancsnokságának alárendelve) megérkezett Prágába, és átvette a csehszlovák katonai vezetést. A magyarországi fejlemények (a Tanácsköztársaság kikiáltása) miatt Piccione némileg megerősítette pozícióját Szlovákiában, hiszen szükség volt az olasz misszióra; viszont a bekövetkezett katonai kudarc végképp aláásta az olasz pozíciót, még az olaszok „árulásának” vádja is felmerült csehszlovák részről. Május végén-június elején az olasz misszió távozni kényszerült. Az úgynevezett Piccione–Pellé-viszály, amely valójában a Franciaország és Olaszország közötti hatalmi konkurenciaharcot fejezte ki, francia sikerrel végződött. Ennek külpolitikai utóhatása – mutat rá Hronsky – kifejezésre jutott abban, hogy Olaszország viszonya a csehszlovák kérdéshez a békekonferencia további szakaszában „hűvösebbé” vált.

Érdemes a tanulmány kapcsán egy-két „apróságra” utalni. Hronsky a magyar–csehszlovák katonai konfliktus körülményeit vizsgálva említést tesz az úgynevezett „második demarkációs vonalról”. Ennek tényleges léte azt igazolhatná, hogy a csehszlovák katonai vezetés az antant instrukciói szerint cselekedett, amikor a Vix-jegyzékben rögzített határvonalat átlépve elfoglalta Miskolcot, s egészen Salgótarjánig behatolt, kiváltva ezzel a Magyar Vörös Hadsereg ellentámadását. Hronsky érzékeltetően kétkedéssel fogadja, hogy sor került-e valójában egy ilyen antantdöntésre. „Máig sincs ugyan tisztázva – írja – a diplomáciai háttere annak, mi módon és egyáltalán sor került-e a Szlovákia és Magyarország közötti második demarkációs vonal meghatározására. Tény azonban, hogy 1919 márciusának második felében már a hadügyminisztérium és más minisztériumok Prágában komolyan foglalkoztak a békekonferencia döntése alapján újonnan megjelölt terület megszállásának előkészületeivel.” Majd megjegyzi: „Bizonyára a Párizsból érkező említett döntés – ha ilyen valóban volt – szigorúan bizalmas jellegű lehetett. Az antant hivatalos döntéséről ugyanis tájékoztatni kellett volna Budapestet is.”

Említést érdemel még egy korábbi eset, amelyre Hronsky is utal. A decemberi Vix-jegyzék után Piccione az Ipoly jobb partján akarta megvetni lábát. Ez bizonyíthatóan a beneši csehszlovák vezetésnek is érdekében állt, amit Hronsky sem zár ki. Mivel azonban ez a határátlépési kísérlet a légiósok számára halálos áldozatokat is követelő, súlyos kudarccal végződött, Benešek a felelősséget Piccione számlájára írták, és elhatárolódtak az esettől. Ez tovább rontotta az olasz–csehszlovák viszonyt.

A fenti kérdésekre, úgy vélem, Hronsky is csak akkor adhatna megnyugtató választ, ha kifejtene Benešek és a korabeli csehszlovák kormány politikai-katonai elképzeléseit, féktelen területszerzési törekvéseit. Ezt feltehetően Hronsky már a tanulmány terjedelmi korlátai és jellege miatt sem vállalhatta.

Y. Andrej Jelínek munkája, amely *Az 1918–1919-es években végbement fordulat és a zsidók* címet viseli, különös figyelmet érdemel. A szerző a zsidók sorsát illetően rendkívül kemény kritikával illeti az 1918 utáni időszak csehszlovák kormányzati politikát, kisebbségellenes nacionalizmusát, a kibontakozó szlovák antiszemitizmust. Azt állítja, hogy az 1918-at közvetlenül

követő időszaklényegében az 1939–1945-ös évek „főpróbájának” tekinthető. Alapozza Állítását Šrobár-féle szlovák teljhatalmú minisztérium politikai magatartására, antiszemita megnyilvánulásaira alapozza. Alapvető különbség a két időszak között – Jelínek szerint – abban volt, hogy a tárgyalt időszakban az állam élén a humanista T. G. Masaryk állt, aki oda tudott hatni, hogy 1920 után többé-kevésbé rendeződjenek a viszonyok, s így elviselhetőbb helyzet alakult ki a kisebbségi kérdésben.

A fentiekkel összefüggésben Jelínek részletesen kifejti, hogy az 1918 utáni fordulatot követő spontán, ösztönösen kibontakozó anarchikus állapotokkal összefüggő rablások, fosztogatások önmagukban nem voltak közvetlen összefüggésben a zsidók (és nem zsidók) elleni erőszakosságokkal. Ezek inkább szociális háttérű jelenségek voltak, s a háborús szenvedések után egyaránt érintették a földesúri kastélyokat, a nemesi kúriákat, a gyűlölt állami hivatalnokok otthonait stb. – jóllehet fő áldozatai a zsidók voltak. A zsidók elleni hangulatot – mutat rá Jelínek – a Šrobár-féle politika erőteljesen ösztönözte és bátorította. A magyarellenességgel szoros összefüggésben a legfelsőbb szinteken is táplálták a zsidóellenességet. Šrobárek kampányt indítottak az úgynevezett magyaron zsidók ellen, mondván: nem tekinthetők szlovákoknak a szlovákságon elkövetett „bűneik” miatt. Ebben a kampányban Šrobárt messzemenően támogatta a szlovák konzervatív Néppárt és a klérus. Jelínek szerint e sötét szenvedélyeket a „Horthy admirális fehérgárdistáinak” kibontakozó zsidóellenes kampánya is táplálta. A Tanácsköztársaság idején Šrobár anyaggyűjtést rendelt el a zsidók korábbi és akkori magatartásáról. Martinban nagy antiszemita beszédet tartott. A zsidókról úgy beszélt, mint a szlovákok kizsákmányolóiról, a magyarok besúgóiról, kedvezményezettjeiről. T. G. Masaryk köztársasági elnök segítséget ígért a nála járó zsidó delegációnak, a helyzet azonban csak 1920-tól javult.

A tanulmányból megismerhetünk egy olyan dokumentumot, amely a jeruzsálemi Központi Cionista Levéltárból került elő. Ez Šrobár terjedelmes választ tartalmazza Ch. Weizmann későbbi izraeli elnöknek. Jelínek úgy jellemzi e dokumentumot, hogy az kifejezetten provokatív jellegű, s „nem volna szégyenére” még Saňo Machnak sem. (Mach az Andrej Hlinka-féle Néppárt radikális szárnyának a képviselője, a szlovák nemzetiszocializmus híve volt a Szlovák Állam idején.) Az irat a zsidóság elleni kollektív vád. Jelínek azért tartja fontosnak, mert a benne megfogalmazott nézetek – miszerint „a zsidók maguk felelősek sorsukért” – a Szlovák Államban igen népszerűek lettek, s a szlovák történetírásban és publicisztikában még ma is visszhangzanak.

Jelínek hiányolja a fenti kérdés kellő történeti feldolgozását és bírálja a meglévő historiográfia egyoldalúságát. Hangsúlyozza, hogy a felvidéki zsidóság sajátos helyzetben élt, s hozzájárult a térség gazdasági fejlődéséhez, iparosodásához stb. Ehhez képest még élvonalbeli szlovák történészek is inkább a zsidóságnak a szlovák nemzetfejlődésre gyakorolt negatív hatásait emelik ki, elsősorban azt, hogy a magyar zsidóság elősegítette a szlovákság magyarosítását.

A következő tanulmányban Zuzana Polačková azt kívánja bizonyítani és dokumentálni, hogy az első világháború után született békeszerződésekre foglalt *kisebbségvédelmi kitételek* (nemzetiségi záradékok) megfogalmazásában a nemzetközi civil intézmények és zsidó szervezetek jelentős mértékben részt vettek. (Mint ismeretes, 1919–1920 folyamán tíz olyan szerződést kötöttek, amelyek nemzetiségi záradékot tartalmaztak.) A kisebbségi problémák felvetése akkor nem volt magától értetődő. A szövetséges hatalmak a háború folyamán csekély figyelmet szenteltek a kérdésnek, szemben a központi hatalmakkal. A békekonferencián a kisebbségi probléma felvetését elsősorban a nem kormányzati (civil) szervezetek szorgalmazták, amelyekben erős volt a zsidó közösségek képviselete. A zsidók évszázadok óta szenvedtek polgári és politikai jogaik korlátozásától, az ellenük elkövetett tömeggyilkosságoktól. A közép- és kelet-európai zsidószervezetek, az amerikai és kanadai szervezetekre támaszkodva, már 1919 márciusában létrehozták Párizsban „a békeszerződés melletti zsidóküldöttségek bizottságát”, s nyomást gyakoroltak a békeszerződések megalkotó hatalmakra, kormányokra, politikusokra.

A szerző a továbbiakban ismerteti, hogy a későbbiek során a Népszövetség keretében hogyan érvényesült a kisebbségvédelem. (A Népszövetség ugyanis érzekelte, hogy az új geopolitikai térség stabilitása szempontjából a kisebbségi kérdés fontos szerepet játszik.) A békeszerződések viszont azáltal, hogy az európai államokat első és másodosztályba sorolták, a nagyhatalmak pozícióit erősítették, melyek kompromisszumnak tekintették az erőszakmentes asszimilációt szolgáló kisebbségi szerződéseket. „A kisebbségek asszimilációjának az állami többség érdekeivel való azonosulás nyomán kellett végbemennie” – állapítja meg Polačková.

A szerző szerint kérdéses, hogy a Nyugat-Európából elterjedt nemzetállami elv az első világháború után előnyös volt-e Európa középső és keleti térségében. Az állami szuverenitás új letéteményesei gyámjai lettek az állami szuverenitás volt megtestesítőinek, akik a kiutat újból saját emancipációjukban és a versailles-i szerződés revíziójában látták.

Az 1945 utáni időszakhoz kapcsolódó írások közül az 1956-os magyarországi forradalom szlovákiai (csehszlovákiai) visszhangjával és hatásával kapcsolatos tanulmányt emelem ki. Juraj Marušiak, a szlovák Politikatudományi Intézet fiatal kutatója *Az 1956-os magyar forradalom és Szlovákia* című terjedelmes tanulmányában gazdag levéltári anyagokra támaszkodva elemzi e témát. Utal arra, hogy az SZKP XX. kongresszusa után Szlovákiában is felerősödtek a kritikai hangok a személyi kultusszal és a társadalmi problémákkal kapcsolatban. Diákmozgalmak is kezdődtek, de ezek Szlovákiában nem bontakoztak ki oly mértékben, mint Csehországban vagy Lengyelországban és Magyarországon. A CSKP vezetése kisebb engedményekkel próbálta mérsékelni a radikalizálódó folyamatot, majd május elején a CSKP KB PB, engedve a „szovjet nyomásnak”, döntött a kibontakozó vita lezárásáról. Novotny Antonín ekkor már a szlovák szeparatizmus és nacionalizmus megélénkülésére hívta fel a figyelmet, majd októberben fő veszélynek hirdette

meg a nacionalizmust. Keményebb fellépést követelt például a szlovák írók ellen. A fentiek alapján Marušiák azt kívánja bizonyítani, hogy a CSKP „kemény vonalának” előtérbe kerülését nem a magyarországi forradalom váltotta ki, hanem ez már korábban megtörtént, még a júniusi lengyel felkelés előtt.

Mindenesetre a magyarországi felkelés azonnali lépésekre ösztönözte a csehszlovák és szlovák vezetést. Antonín Novotny október 24-ről 25-re virradó éjszaka tért vissza Moszkvából, majd Hruscsov álláspontjának megfelelően nyilatkozott a magyarországi eseményekről: „ellenforradalmi puccsnak, banditák felkelésének” minősítette azokat. Az okokat Novotny a magyarországi súlyos gazdasági helyzettel magyarázta. Utalt arra, hogy a Szlovák KP KB Politikai Bizottsága úgy döntött, hogy „a szovjetekkel konzultálni kell” önkéntes egységek Magyarországra küldéséről. Marušiák részletesen leírja a magyarországi forradalmi események szlovákiai, csehszlovákiai hatásának ellensúlyozására, megakadályozására tett sokoldalú és rendkívüli belső intézkedéseket (a szlovák társadalom tájékoztatása, megfelelő propagandaanyagok gyártása, a szlovák–magyar határ védelemének megerősítése, kapcsolatok létesítése magyarországi határ menti területekkel stb.). A CSKP és a szlovák vezetés teljes mértékben támogatta a magyar forradalom elleni második intervencióra vonatkozó a szovjet álláspontot, és készen mutatkozó minden segítséget megadni a forradalom leverésére. A legmesszebb Viliam Široky szlovák miniszterelnök ment el, aki a koordinált intervenciót sürgette „minden oldalról, éspedig azonnal”.

Marušiák ezután a magyar kommunistáknak nyújtott segítség különböző formáit taglalja a forradalom leverése utáni időszakban. Szól magyar felkelők, menekültek Szlovákia területére áramlásáról is, és mintegy 20 oldalon át elemzi a magyar forradalom és a szlovák társadalom viszonyát, a forradalom hatását, beleértve a szlovákiai magyarság magatartását is. Tanulmányát annak összegezésével zárja, hogy a magyar forradalom milyen hatást gyakorolt a CSKP politikájára és a szlovákiai magyarságra az 1950-es évek második felében.

A rendszerváltás időszakával kapcsolatos – tanulmánykötetben megjelent – publikációk szinte kizárólag a cseh–szlovák viszony alakulásának kérdését érintik. Nem érdektelenek ezek a magyar olvasók számára sem, mert mélyebb betekintést nyújtanak a rendszerváltást közvetlenül követő évek aktuális csehszlovák (szlovák) belpolitikai viszonyaiba és „kényes” kérdéseibe.

A csehszlovákiai úgynevezett bársonyos forradalomnak egyik sajátos kérdésévé vált a Prágai Tavaszhoz és politikai garnitúrájához való viszony. Ez közvetlenül érintette Alexander Dubček személyét is. Antonín Benčík tanulmányában (*Autó-havária a 88-as kilométerkőnél*) Alexander Dubček halálos kimenetelű balesetével összefüggésben foglalkozik e problémával. Dubček a rendszerváltás időszakában is Csehszlovákia legismertebb politikusa volt. Az 1968 utáni úgynevezett normalizáció időszakában, félreállítva is „bátran” védelmezte a Prágai Tavasz során elindult reformfolyamatot. Bírálta Gustáv Husák, Miloš Jakeš szovjetbarát politikáját, üdvözölte a gorbacsovi „peresztrojkát” és nyilvánosságot. Ennek megfelelően személyét széles körű

nemzetközi elismerés övezte (amit többek között bizonyít a hat nemzetközi békedíj, hat neves külföldi egyetem tiszteletbeli doktori címe, az olasz egyetemek javaslata Nobel-díjra stb.). Esélye volt arra, és el is várhatta, hogy közársasági elnök legyen. A rendszerváltás után Dubček Csehszlovákia egységének megőrzése mellett foglalt állást.

Félreállítására folyamatosan következett be. Benčík részletesen kifejti a 68-asok és a domináns rendszerváltó politikai erők között kialakult ellentéteket. Rámutat arra: a csehszlovák rendszerváltozás során figyelmen kívül hagyták, hogy 1968-ban politikailag tapasztalt reformszocialista ellenzék alakult ki, melynek képviselői részt vettek a Charta-77 mozgalomban vagy (mint Dubček) önállóan léptek fel a diktatúra rendszere ellen. A fiatal polgári erők – mutat rá Benčík – féltek attól, hogy a 68-as reformhagyományok szocialista orientációjú személyeket helyeznek előtérbe. A „vadkapitalizmusnak” ezek az „út-törői” – állapítja meg – nem voltak képesek megérteni, hogy a Prágai Tavasz demokratikus eszméi és ideáljai, valamint a novemberi bársonyos forradalom között szoros kapcsolat van. Masszív lejárató kampány kezdődött a Prágai Tavasz öröksége ellen; a cél a kiszorítás volt, s a fő tűz Dubček ellen irányult.

1992. szeptember elsején Dubček autóbalesetet szenvedett.

A halálával kapcsolatos vizsgálatok szerint a balesetet gyorshajtás okozta, s a kedvezőtlen időjárási viszonyok. Ezt az utólagos vizsgálatok is „megerősítették”. Csakhogy kezdettől fogva számos kétely, feltételezés merült fel az esettel kapcsolatosan, s ezek később sem tisztázódtak. Táplálták a gyanút a szlovákok emlékezetében őrzött hasonló nemzeti történelmi tragédiák, Ludovít Štúr és M. R. Štefánik tragikus halálának ugyancsak nem kellően tisztázott körülményei. Elgondolkoztató volt a Dubček elleni folyamatos lejárató kampány, továbbá az a körülmény, hogy Jelcin elnök Dubčeket (ahogy Wojciech Jaruzelskit is) 1992 nyarán tanúként hívta meg az orosz Alkotmánybíróság elé, amely az SZKP tevékenységét és az alkotmányosság betartását vizsgálta a Gorbacsov elleni konzervatív puccs elnyomása kapcsán. Ezzel összefüggésben várható volt, hogy napirendre kerül az 1968-as intervenció kérdése is.

Ahogy a következő tanulmány rámutat, a rendszerváltás Csehszlovákiában újra felvetette a szlovák–cseh viszony múltbeli kérdéseit. Radikálisan átértékelték a múltat. Már 1991 februárjában nagyszabású tudományos konferenciát rendeztek Smolenicében a „csehszlovákizmus” kérdéséről, majd ezt követően a téma a tudományos érdeklődés és elemzések centrumába került, különös hangsúllyal a szlovák nemzettudat történelmi fejlődésére. Miroslav Pekník a SZTA Politikatudományi Intézetének igazgatója terjedelmes tanulmányt írt *A szlovák–cseh viszonyok arculatáról*. Ennek első részében átfogóan elemzi a cseh és a szlovák nemzet történelmi kapcsolatát a 17. századtól a közös csehszlovák állam létrejöttéig. Ezen belül részletesen foglalkozik a „csehszlovákizmus” fogalmának a kialakulásával, érvényesülésének viszonylag rövid és ellentmondásos történelmi útjáról. A tanulmány második részében szociológiai elemzések alapján mutatja be a két nép viszonyát a csehek és a szlovákok különválása után.

Pekník megállapítja, hogy a két nép közötti viszony szlovák részről mindig fenntartásos és ellentmondásos volt. Rámutat a csehszlovákizmus rendkívül mély és bonyolult ellentmondásaira (részben a szlovák nemzethez, részben a nemzetiségekhez való viszony vonatkozásában), és elemzi elhalásának okait, körülményeit. A föderáció szétesése utáni időszakról szólva hangsúlyozza, hogy a szlovák és a cseh nemzet közötti kapcsolatok államközivé váltak. Kezdetben, a Vladimír Mečiar-időszakban, a viszony tovább romlott, és csak 1998 után következett be javulás.

Végül érdemes szólni még *Vladimír Bakoš* tanulmányáról, amelynek címe *Adalékok a (kommunista) múlttal való elszámolás problémájához*. Az elszámolás kapcsán kétféle megközelítésről szól. Az egyik szemlélet szerint nyíltan, kritikusan el kell számolni a múlttal, s kérlelhetetlen revízióknak kell alávetni azt. Határozottan el kell ítélni a pártállami diktatúra rendszerét, amely idegen volt a hagyományos szlovák környezetben. A másik szemlélet szerint még korai a múlttól általános ítéletet mondani, ezt a szakemberekre s a jövő generációira kell bízni. E szemlélet szerint múlt rendszerre inkább csak hatalmi küzdelmeket fejezett ki. Voltak hibái, fogyatékosságai, melyeket a „jó kommunisták” (Dubček stb.) igyekeztek orvosolni.

Bakoš szerint mindkét felfogás veszélyeket rejt magában. Az előbbi azzal fenyeget, hogy „a fürdővízzel a gyermeket is kiöntik”, miközben félelmeket is kelt, mert nem differenciál. A második szemlélet ezzel szemben elrejtja a múlt negatívumait, sőt tagadja a rendszer bűnösségét, igyekszik azt rehabilitálni, mondván: az adott időben (a hidegháborús időszakban) az egyedüli lehetséges állapot ez volt. Bakoš a differenciált megközelítésnek, ezen belül a kollektív bűnösség elvetésének ad helyet. A differenciált megközelítés azt mutatja, hogy bár a marxizmus jelentős mértékben importált volt, de hazai talajon fejlődött, bontakozott ki és nyert olyan alakzatot, amelyet a belső környezet lehetővé tett. Csak a mély társadalomelemzés alapján lehet tényleges ítéletet mondani a múlt felett. Sajnálattal állapítja meg, hogy Szlovákiában „holmi zavarok és tartózkodó magatartás”, „kedvtelenség” uralkodik a közelmúlt kritikus elemzése terén.

A fentieket összegezve úgy vélem, joggal állapíthatjuk meg, hogy a Jablonicky tiszteletére összeállított tanulmánykötet érdekes és fontos történelmi tényekkel ismerteti meg az olvasót, friss kutatási eredményekkel is gazdagítja ismereteinket. A tanulmánykötet értéke az elfogulatlan, nacionalista kicsengésektől mentes szemlélet. Hangja tárgyilagos és objektív akkor is, amikor a szomszéd népekkel való kapcsolatokról van szó, s nem kevésbé akkor, amikor a szlovák történelmi múlt egyes kérdéseit vizsgálják a szerzők. Mindez illik és méltó Jablonicky eszmei gondolatvilágához. A tanulmányok azt a Szlovákiában erősödő történelmi szemléletet érzékeltetik, amely szakítani tud a mélyen gyökerező történelmi sztereotípiákkal és traumákkal, ezáltal ösztönzőleg hathat közös történelmi múltunk kérdéseinek objektív vizsgálatára is.